

проф. др **Владимир Вукашиновић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за литургику
vvukasinovic@bfspc.bg.ac.rs

Кратке напомене о кризи ритуалног у савременој хришћанској теологији и пракси

Ајсџиракџи: Аутор у раду* у кратким цртама описује кризу ритуалне праксе и богословске рефлексije о њој која карактерише одређене слојеве савременог друштва као целине као и поједине кругове хришћанских теолога и мислилаца. Указујући на разнородност феномена који су произвели овакву ситуацију остаје на полазишту да је ритуално саставни и неизбежни део општељудског искуства и доживљавања света који без обзира како и колико мењао форме и изразе увек остаје саставни део људске егзистенције.

Кључне речи: мит, ритуал, религија, секуларизам.

Као и све друге слојевите, многодимензионалне и вишезначењске стварности и ритуално је тешко изразити једном свеобухватном дефиницијом. Међутим, могуће је говорити о *основним карактеристикама ритуалној* без претензија да се оно у потпуности исцрпи. Најкраће речено - ритуал представља својеврстан збир одређеног **ритуалног чина**¹ који се одвија у **ритуалном простору** у складу са специфичним календаром, **ритуалним временом**, који, при томе, има своје **ритуално тумачење**

Уопштено узевши ритуали могу бити религијски или секуларни. У групу секуларних ритуала спадају друштвене иницијације, инаугурације, клубови, спортске приредбе, школе, научни скупови, судови, тајна друштва и слични феномени. Ритуали су увек производи одређене заједнице која их формира, обликује и кодификује. Самим тим њихово значење је дефинисано и захтева одређено (пред)знање – у које се учесници ритуала иницирају – да би могло да се разуме. Од тога у коју групу ритуала убрајамо одређене феномен зависиће и њихова сврха. Она може бити религијско-спасењска у најширем смислу те речи, а може тек доносити различите видове растерећења од душевних напетости и траума. Ритуалима се могу стварати друштвене везе, градити положаји у друштву и формирати групни идентитети.

Иако хришћански светотајински живот има скоро све, ако не и све, елементе ритуалног он се ипак не може удобно сместити у прокрустовску постељу ова-

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у 20. веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Он може обухватати ритуалне радње, дефинисане текстове и начине њиховог произношења, музику, процесије, објекте, одећу, храну, жртвоприношења и др.

кве опште религијске терминологије. Још је средином прошлога века Александар Шмеман рекао да хришћанство представља својеврсно испуњење, односно крај сваке религије² јер се њиме остварују – а самим тим на изванредан начин и укидају – класични религијски обрасци. Из тога произилази да хришћанство бивајући на феноменолошком плану једном од великих светских религија истовремено *није религија*. Имајући мноштво класичних религијских атрибута оно исте изнутра објасњава другачијим светлом, доноси једно различито искуство.

Међутим, изворно метарелигијско дисање и живљење младог хришћанства преусмерила је Константинова интервенција у живот Цркве која је, поред многих добрих и хвале вредних ствари, довела и до једне која није ставила мали терет на плећа хришћана – до поновне *релијизације хришћанства*.³

Ритуали никога не остављају равнодушним и увек представљају својеврстан камен спотицања за људску мисао и праксу. С једне стране они представљају слојевитост, узајамно испреплетеност, структуру људског постојања. На изванредан начин огромни део нашег живота јесте ритуализован. С друге стране они се могу наћи, затећи у својеврсној одбојности према ритуалном. Ова одбојност не може бити апсолутна. Она увек има одређену *границу* јер би потпуно укидање ритуалног било могуће само у потпуном укидању живота. Ритуално је на изванредан начин неопходни израз људске природе и она, ма шта желела и ма шта о томе мислила, не може да искорачи изван њега.

Ако желимо да говоримо о аверзији према ритуалном у хришћанству треба да знамо да до ње свакако доводи и многоопштуживана секуларизација друштва али да је питање много компликованије од тога. До поменуте аверзије, односно *неповерења*, према ритуалу свакако доводе, узмимо за пример, и савремени индивидуализам који са неповерењем гледа на колективне форме личног напредовања и усавршавања и рационализам који инсистира на интелектуалном сагледавању истине и држи дистанцу у односу на друге начине спознаје, али и нешто више од свега тога побројаног.

Пошто је сваки ритуал саткан од симболичких гестова и радњи и за циљ има да пренесе одређено симболичко искуство и значење (овде симбол узимамо у његовом хришћанском смислу и значењу) онда управо својеврсно *замирање симбола* може да доведе до отпора према ритуалном. Неки симболи снажно одјекују у одређеним културним окружењима. Променом окружења или његовим одумирањем, нестанком (смрћу цивилизација) симбол осиромашује, губи на снази и значењу. То не значи да значење самим тим обавезно нестаје (мада је и то могуће) али бива донекле измењено.

Губљење снаге коју одређени симболи могу имати понекад доводи до радикалних претпоставки попут оне о превазилажењу ритуалних оквира развоја човека коју је један од највећих “противника” ритуалног – Николај Берђајев – предвиђао својим учењем о трећој фази Отрковења, односно добу Светога Духа.⁴

² Више о томе у: А. Schmemmann, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1970.

³ В. Вукашиновић, *Литургијски језик Цркве*, Криза савремених језика теологије: Зборник радова, Београд, 2013, 127 – 157.

⁴ N. Berdyaev, *The Divine and the Human*, London: G. Bles, 1949.

Једно од најозбиљнијих питања пред које се ритуални живот неке религијске заједнице може поставити јесте то да се под знак питања постави ритуал као неопходно средство (канал, медијум, простор, начин) преношења верске доктрине односно општења са Богом? Овде је реч о односу учења, доктрине, и његовог ритуалног (ис)казивања, ономе што су класични историчари религије не претерано срећно назвали односном *митом* и *ритуала* као централних компоненти религије.

Грубо узевши постоје три основна приступа овом проблему.⁵ Први говори о томе да не постоји мит издвојен у засебну категорију, мит по себи. Он је увек везан за ритуал произилази из њега. Друго уверење говори о томе да мит првенствује у односу на ритуал, да му претходи. Ово би била одлика историјских религија у којима имамо прво свештени догађај па онда његово ритуално понављање и прослављање, учествовање у њему.

Треће, помало помирљиво решење, говори о томе да мит и ритуал нису у узрочно-последичном односу већ између њих постоји поклапање основних садржинских парадигми, као заједничких језгара.

У древним религијама као и старијим религиолошким теоријама централно место заузимао је ритуал док одређене радикалне форме савремене религиозности и њене аутореклесије настоје да да разоваплоте мит и да својеврсној “огољеној” доктрини дају примат.

Проблем вере у савременом свету, односно вере савремених људи, чији се поглед на свет и начин доживљавања – живљења света у великој мери разликује – а то се све радикалније убрзава из генерације у генерацију – од оног који су имали људи прошлих времена није само од ритуала захтевао осавремењивање. *Aggiornamento* тај славни мото Другог Ватиканског сабора поставио се и пред хришћанску доктрину у самом њеном једру – Новом Завету. Један од најпознатијих примера за то је познати покушај *демитологизација Јеванђеља* који почива на уверењу да је изворни језик Јеванђеља изгубио на диманизму комуникације.

Познати лутерански теолог 20. века Рудоф Бултман покушавао је да протума-чи тзв. “митолошке елементе” Новог Завета на, како га је он назвао, егзистенцијални начин да би савремени аудиторјум могао да чује њихову поруку у релевантним категоријама. Његов приступ наишао је на оштру критику и оспоравање Карла Јасперса, са којим је Бултман био коаутор књиге *Мит и хришћанство*, који је говорио да се хришћанство не може схватити изван свог митског оквира јер је мит неопходни канал и средство симболичке комуникације.⁶

Крај 19. и цео 20. век одликују настојања да се ритуални живот хришћанских цркава реформише и (или) обнови и да се учини истовремено разумљивијим и лакшим (бољим, успешнијим, плодноснијим) за учествовање целокупној за-

⁵ Детаљније о томе у: М. Eliade, *Myth and Reality*, New York: Harper & Row, 1963; J. Frazer, *The Golden Bough*, New York: Macmillan, 1922; R. Ackerman, *The Myth and Ritual School: J.G. Frazer and the Cambridge Ritualists*, Routledge, 2002; W. Burkert, *Savage energies: lessons of myth and ritual in ancient Greece*, Chicago: University of Chicago Press, 2001; R.A. Segal, *The myth and ritual theory: an anthology*, Malden, Mass: Blackwell, 1998; K. Clyde *Myths and Rituals: A General Theory*, The Harvard Theological Review, Vol. 35, No. 1 (Jan., 1942), 45–79.

⁶ R. Bultmann, *Myth & Christianity: An Inquiry Into The Possibility Of Religion Without Myth*, Prometheus Books, 2005.

једници верних а не само посебним категоријама. Ова настојања позната су под заједничким називом *литуријски њокреј* и она су довела до различитих резултата у разним срединама. Неки до тих резултата су без сваке сумње добри. Други су се показали погрешнима. Трећи, пак, изазивају континуиране полемике. Сви они, међутим, говоре о својеврсној кризи ритуалног у хришћанској теорији и пракси, кризе невербалних теолошких језика пред којом није било могуће остати немим и незаинтересованим.

Треба напоменути да непомеривост и непороменљивост ритуала, њихову апсолутну сакралност, често бране управо они који су мртвачки незинтересовани за њихов садржај, којима су они суштински небитни у животу и који се хране само осећањем мира који им донси испуњавање ритуалних правила и норми. Свуда где постоји својеврсна устрепталост пред животношћу ритуала, потреба за садржајем ритуала, јавља се и добронамерна жеља да и сам ритуал буде преиспитан. То храбро суочавање са ритуалним, не као са нечим спољашњим и привременим него као са суштинским садржајем наших живота, са нечим без чега и изван чега нема истинског живота за нас, није само изазов за нашу мисао. То је вододелна раскрсница за наш живот у свој његовој пуноћи и свим његовим напетостима.